

Ks. Henryk Skorowski

RELIGIJNE ASPEKTY ETOSU KASZUBÓW

Treść: — Wstęp. I. Postawy teologalne w etosie Kaszubów. 1. Wiara religijna. 2. Postawa kultyczna. II. Religijno-wyznaniowe uwarunkowania altruistycznych postaw Kaszubów. 1. Chrześcijański kodeks moralny jako źródło postaw. 2. Wiedza religijna i jej wpływ na postawy moralne. III. Elementy religijne w motywacjach moralnych Kaszubów. Zakończenie. Summary.

WYKAZ SKRÓTÓW POZYCJI AUGUSTYNA NECLA WYKORZYSTANYCH W ARTYKULE

- KSZ — Krwawy sztorm, Gdynia 1964
 KŻ — Kutry o czerwonych żaglach, Warszawa 1955
 ŁW — Łosoś wszechwładny, Gdynia 1963
 M — Maszopi, Warszawa 1958
 NRZ — Nie rzucim ziemi, Warszawa 1969
 OG — Okrętnicy spod nordowej gwiazdy, Gdynia 1959
 SCH — Saga o szwedzkiej checzy, Warszawa 1957
 WP — W niewoli białych purtków. Podania i gawędy z Wybrzeża, Warszawa 1977
 WN — Wolność i niewola, Warszawa 1974
 WŁ — W pogoni za ławicami, Gdynia 1966
 ZK — Złote klucze, Gdynia 1964
 ZP — Z deszczu pod rynną, Warszawa 1971

WSTĘP

W ramach etologii, dziś coraz częściej, podejmowane są próby naukowego opracowania etosu jakiegoś społeczeństwa jako całości lub jego

poszczególnych grup zawodowych i etnicznych. Najogólniej można powiedzieć, że zadaniem takich badań etologicznych jest dokonanie opisu i wyjaśnienia zjawisk społeczno-moralnych. Służyć to może określonej pedagogice i polityce społecznej. A zatem byłaby to diagnoza psychosocjologiczna ze względu na lepsze funkcjonowanie przekazu wartości moralnych, tak aby były one społecznie akceptowane i indywidualnie zinterioryzowane. Wartość tego rodzaju badań pogłębia fakt, iż można poprzez nie dotrzeć do istotnych treści autentycznie moralnych, doświadczanych w przeżyciach psychicznych jak i wyrażanych w postawach. Byłoby to zatem dotarcie do tego, co określa się jako „*das normative Faktische*” (to co w danych faktycznych jest normatywne). W odniesieniu do jakiegoś narodu badania nad etosem pozwalają zatem zwrócić uwagę na tzw. substancję etyczną narodu.

Każdy naukowy opis etosu wymaga określonej bazy empirycznej. Dziś bazę tę stanowią już nie tylko badania psycho-socjologiczne środowiska, lecz coraz częściej sięga się do literatury, która kształtowana w klimacie kulturowym danej społeczności jest nośnikiem istotnych treści moralnych.

Artykuł niniejszy stanowi próbę opisu nie całego etosu Kaszubów, ale jego religijnych aspektów. Jako źródło posłuży twórczość literacka Augustyna Necla. Twórczość tego autora, która wyrosła bezpośrednio z środowiska kaszubskiego i w swej tematyce dotyczy rzeczywistości świata kaszubskiego, nosi w sobie znamiona silnej orientacji faktograficznej i dokumentalnej¹. Dzięki temu jest ona literackim dokumentem życia Kaszubów, przy pomocy którego można dokonać naukowego opracowania ich etosu w interesującym nas aspekcie religijnym. Na owe religijne aspekty etosu Kaszubów składają się następujące zagadnienia:

- moralne odniesienia do Boga, które wyrażają postawy teologalne,
- religijno-wyznaniowe uwarunkowania altruistycznych postaw Kaszubów,
- elementy religijne w ich moralnych motywacjach.

I. POSTAWY TEOLOGALNE W ETOSIE KASZUBÓW

Mówiąc o aspektach religijnych w etosie Kaszubów na pierwszym miejscu należy omówić ich moralne odniesienie do Boga, które wyraża się w tzw. postawach teologalnych. W świetle twórczości literackiej

¹ Por. L. Bądkowski, *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1959, 46; F. Fenikowski, *Wstęp do: KZ, 17*; M. A. Kowalski, *Kaszubski kronikarz. W IV rocznicę śmierci Augustyna Necla*, Pomerania 1980, nr 8/9, 8; R. Karwacki, *Świat Augustyna Necla*, Pomerania 1977, nr 5, 47—48.

Augustyna Necla postawy teologalne Kaszubów można sprowadzić do dwóch: wiary religijnej i postawy kultycznej.

1. Wiara religijna

Jednym z zasadniczych czynników składowych etosu Kaszubów jest ich postawa wiary i zawierzenia względem Boga². Postawa ta z jednej strony uwarunkowana jest tradycją rodzinną przekazywaną jako zespół prawd i zasad religijnych, które należało przyswoić sobie drogą nauczania i uczenia się. Bohater Necla wyraża to często słowami: „...uczyliście mnie wiary, nauczyliście przykazania miłości...³ Z drugiej strony wiara religijna Kaszubów wyrasta z osobistego doświadczenia niewystarczalności, względnie małości człowieka wobec natury. Wyrażają to słowa pieśni kaszubskich rybaków: „...Morze *gdys* jest dobre dajesz nam kęsek chleba a *gdys* złe zabierasz rybaków do nieba...⁴ Doświadczenia egzystencjalne niewystarczalności, zagrożenia nie prowadzą Kaszubów do uległości i bierności względem losu. Szukają oni oparcia w Bogu⁵. U podłoża zatem postawy wiary Kaszubów leżą doświadczenia religijne zależności od Boga, do którego zawsze w chwilach niebezpieczeństwa można zwracać się z prośbą o ratunek⁶.

Przechodząc już do samej postawy wiary i chcąc ją bardziej opisać trzeba na pierwszym miejscu stwierdzić za Neclem, iż polega ona przede wszystkim na zawierzeniu i pokładaniu ufności w moc i potęgę Boga. W takim jej ujęciu można doszukiwać się pewnego elementu „*wyrachowania*” wobec Boga, ponieważ Kaszubi zwracają się do Niego w tym celu by pomagał im w niebezpieczeństwie na morzu, w zagrożeniu, które płynie z rąk nieprzyjaciół, w biedzie, w prześladowaniu⁷. Nie znaczy to oczywiście, iż w innych momentach ich codzienności brak jakiegokolwiek odniesienia do Boga. Sytuacje graniczne stają się jednak szczególnymi okazjami zewnętrznego manifestowania wiary. Możemy zatem powiedzieć, że w postawie wiary kaszubskich rybaków góruje świadomość, iż Bóg jest tym kto może pomóc. Z tego powodu kaszubski rybak zajmuje postawę posłuchu wobec Boga, ponieważ jest przekonany, że Bóg pomoże i rzeczywiście pomaga, ale trzeba w zamian przestrzegać tego wszystkiego, czego On od człowieka wymaga, to jest spełniania Jego praw⁸. Nieprzestrzeganie bowiem Jego przyka-

² Por. KSZ, 53; WN, 11; OG, 62; SCH, 71.

³ Sch, 71.

⁴ Tamże, 35.

⁵ Por. KSZ, 53; OG, 63.

⁶ Por. NRZ, 181; OG, 62.

⁷ Por. KSZ, 53; NRZ, 194, 204; OG 62.

⁸ Por. ZP, 230; NRZ, 55.

zań prowadzi nie tylko do tego, że Bóg nie pomaga, ale jednocześnie zsyła na człowieka nieszczęście⁹.

Na podstawie zatem literackiej twórczości Augustyna Necla postawa wiary Kaszubów jest: uznaniem istnienia Boga, następnie świadomością bytowej od Niego zależności, dalej poddaniem się Jemu oraz posłuszeństwem, które wyraża się w spełnianiu Jego nakazów. Takie jej rozumienie znajduje zewnętrzny wyraz w ich osobistej modlitwie. „*Daj mi... szczęśliwie wrócić do Wielkiej Wsi, do mojego rodzeństwa*”¹⁰ — oto typowy wyraz wiary Kaszuba. Jest w tej postawie wiary świadomość ciągłej zależności do Boga, co wyraża się w ciągłej prośbie o szczęśliwy powrót do domu, o dobry połów, o uniknięcie prześladowań, o opiekę i przetrwanie czasu niewoli, o odzyskanie wolności. Ta forma aktu religijnego jaką jest prośba modlitewna, która jest prostą konsekwencją takiego ujęcia i rozumienia wiary, znajdowała miejsce wszędzie. Rybacy modlili się podczas pracy, powrotu do domu, w nieszczęściu, w chwilach wolnych od pracy¹¹.

Wiara religijna Kaszubów — bohaterów Necla, jako postawa ich osobistego odniesienia do Boga, nie jest zawsze zgodna z obiektywnymi prawdami religii chrześcijańskiej. Przekształcała się niejednokrotnie w wierzenia, w których dochodziły do głosu jeszcze elementy mitologiczne, pochodzące najczęściej z ludowych legend¹². A zatem ich wiara w Boga, tak jak ukazuje to Necel, nie jest tylko uznaniem Boga w myśl objawienia chrześcijańskiego, lecz także ustosunkowaniem się do Niego na gruncie bogactwa doświadczeń życiowych. Owo obyczajowe zmitologizowanie chrześcijaństwa jest wynikiem życiowego pogodzenia wiary w Boga Stworzyciela i Zbawcy z przekonaniem o istnieniu realnego zła w świecie.

2. Postawa kultyczna

Etos Kaszubów, widziany oczami Necla, jest etosem religijnym przede wszystkim w sferze obiektywnej, to jest konkretnych postaw i zachowań względem Boga. Religijność tak rozumianego etosu polega nie tylko na wierze religijnej w Boga, o czym mówiliśmy wyżej, lecz także i to przede wszystkim na praktykach religijnych złożonych z postaw kultycznych. W nich wyrażają Kaszubi swój etos, wyróżniony specyficznym kręgiem odniesień swoich postaw i zachowań względem Boga¹³.

⁹ Por. WŁ, 16—17.

¹⁰ OG, 63.

¹¹ Por. KSZ, 53; OG, 62.

¹² Por. WP, 40; WŁ, 6—7.

¹³ Por. NRZ, 66; OG, 53, 62.

Przez postawę kultyczną należy rozumieć najogólniej relację międzyosobową między człowiekiem a Bogiem, której treścią są religijne akty czci i uwielbienia człowieka wobec Boga — Stwórcy i Zbawcy¹⁴. Źródłem i racją tych aktów kultu jako należnych Bogu jest doświadczenie bycia stworzeniem, będącym bytem przygodnym i zależnym od samego Stwórcy w bytowaniu i działaniu.

Kaszubi, ukazani przez Necla w jego literackiej twórczości, mają poczucie wielkości Boga, Jego transcendencji, lecz równocześnie odległa jest im deistyczna myśl, że Bóg jest daleki od ich świata i nie interesuje się sprawami ich życia. Bóg Kaszubów jest Bogiem żywym i bliskim, osobą, która miłuje człowieka, opiekuje się nim i przychodzi mu w codziennych sprawach z pomocą¹⁵. Takim widzeniem Boga jest wyznaczona postawa kultyczna Kaszubów. Do takiego Boga zwracają się z prośbami, a w razie faktycznej pomocy z dziękczynieniem¹⁶. Nie można jednak twierdzić, że obca jest im motywacja bezinteresowności hołdu i uwielbienia Boga. Bóg Kaszubów jest Bogiem ich twardej egzystencji, trudu ciężkiej pracy i ryzyka niebezpieczeństwa. Dlatego ich postawa kultu jest, ale nie tylko wyrazem ich kalkulacji religijnej, to znaczy używania Boga jako środka do własnych korzyści.

Bezpośrednie traktowanie Boga w życiu praktycznym Kaszubów uwyraźnia się także w postawie kultycznej wobec Jezusa Chrystusa¹⁷. Osoba Jezusa Chrystusa jest szczególnie bliska kaszubskim rybakom. Skąd bierze się to szczególne ukierunkowanie na Chrystusa? Należy go szukać w tym, że Kaszubi uważają Go za rybaka i że nie kogo innego, ale właśnie rybaków wybrał On na swoich najbliższych współpracowników. Znamienna jest pod tym względem wypowiedź jednego z bohaterów Necla: „...*Pan Jezus ze świętym Piotrem i jego maszopami także trudnił się połowami...*”¹⁸ Chrystus jako Bóg staje się zatem bliski kaszubskim rybakom przez swoje człowieczeństwo, przez swoje wejście w ich ludzką rzeczywistość zawodową i rodzinną.

Kult religijny Kaszubów — bohaterów Necla rozciąga się także na świętych, spośród których najwyższe i centralne miejsce zajmuje Najświętsza Maryja Panna, czczona jako Matka Boga i Królowa Kaszubów¹⁹. Kult ten wydaje się wyrastać z konkretnych warunków życia i pracy Kaszubów²⁰. Z tych właśnie racji Matka Boska nosi takie tytu-

¹⁴ Por. S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979, 619.

¹⁵ Por. NRZ, 176; OG, 62; KSZ, 37.

¹⁶ Por. KSZ, 53.

¹⁷ Por. SCH, 280; KSZ, 37.

¹⁸ SCH, 280.

¹⁹ Por. OG, 63; NRZ, 90—91.

²⁰ Por. OG, 63.

ły jak: „Królowa Morza”, „Królowa Polskiego Wybrzeża”, „Gwiazda Morza”²¹. Gorliwość religijna Kaszubów wyrażana w kulcie maryjnym może sugerować, że uznają go na równi z kultem Boga i w ten sposób stawiają Maryję na równi z Chrystusem i samym Bogiem. Dokładniejsza jednak analiza kultu maryjnego pokazuje, że Kaszubi widzą w Matce Bożej Orędowniczkę u Boga i ich Wspomożycielkę, która roztacza opiekę nad ich rodzinami i chroni przed niebezpieczeństwem w pracy²². Ujawnia to wyraźnie kult do Matki Boskiej Swarzewskiej, która jest czczona pod postacią małej figurki. Figurka ta została kiedyś wyrzucona z kościoła św. Maryji przez mieszkańców Helu, którzy przyjęli religię ewangelicką. Fale morskie wyrzuciły ją w okolicach Swarzewa i od tego czasu kaszubszy rybacy składają jej hołd jako Królowej Polskiego Morza²³.

W tym miejscu można postawić zasadne pytanie czy na podstawie literackiej twórczości Necla da się odtworzyć formy kultu kaszubskich rybaków? Analizując prozę Necla można stwierdzić, że postawa kultyczna Kaszubów wyraża się zasadniczo w dwóch formach: w wszelkiego rodzaju publicznych nabożeństwach oraz w religijnym obchodzeniu świąt bądź rodzinnych, bądź świąt obchodzonych we wspólnotach wiosek i osad²⁴.

Odnosnie do pierwszej formy należy stwierdzić, że są to nabożeństwa, w których uczestnictwo traktowane jest najczęściej jako ścisły obowiązek. Podczas tych nabożeństw i modlitw publicznych kaszubszy rybacy przeżywali w szczególny sposób jedność i wspólnotowość. Szczególnie widać to w pewnej perspektywie historycznej, w której Necl umieszcza swoich bohaterów. W poszczególnych okresach swojej historii czuli się oni nie tylko wierzącymi katolikami składającymi cześć Bogu, ale także patriotycznie usposobionymi Polakami²⁵. Należy bowiem zauważyć, iż w wielu okresach ich historii sprawowanie kultu w języku polskim było surowo zabronione pod sankcją ciężkich represji. Mimo tych trudności kaszubszy rybacy brali udział w publicznych nabożeństwach i modłach²⁶. Z relacji Necla wynika, że jakiegokolwiek trudności w tej materii nie osłabiły ducha religijnego tutejszej ludności.

Jakiego rodzaju nabożeństwa publiczne spotykamy w społeczności kaszubskiej? Na pierwszym miejscu trzeba wymienić uczestnictwo Kaszubów w niedzielnej Mszy św. Mimo wielorakich trudności, takich

²¹ Por. NRZ, 63; OG, 63.

²² Por. OG, 63.

²³ Por. NRZ, 90—94.

²⁴ Por. KSZ, 53; OG, 62—63; NRZ, 90—92.

²⁵ Por. NRZ, 66—67.

²⁶ Tamże, 72, 76.

jak: spora odległość od kościoła; w różnych okresach historii szykan za udział we Mszy św. itp. kaszubszy rybacy swoją obecność na Mszy św. w niedzielę traktowali zawsze jako istotny obowiązek oddania czci Bogu, dziękowania za opiekę z jednoczesną prośbą o konkretną pomoc²⁷. Uczestnictwo Kaszubów we Mszy św. w perspektywie historycznej miało nie tylko charakter kultu składanego Bogu, lecz także wymiar patriotyczny. W okresie bowiem niewoli i zaboru kaszubszy w szczególności podtrzymywali wśród ludności kaszubskiej ducha nie tylko wiary, lecz także polskości. Poprzez głoszone słowo uświadamiali Kaszubom ich narodowość podkreślając, że Bóg o tych ludziach i tej ziemi nie zapomni i w odpowiednim czasie upomni się i wstawi za nimi. Z kolei owa motywacja patriotyczna sprawiała, że kaszubszy rybacy w szczególny sposób autentycznie wielbili Boga²⁸.

Oprócz żywego i obowiązkowego uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. Necel podkreśla szczególny udział Kaszubów w publicznych nabożeństwach ku czci Matki Bożej. W książce „*Nie rzucim ziemi*” Necel opisuje udział swoich bohaterów w uroczystościach maryjnych, odbywających się w Swarzewie²⁹. Autor podkreśla wielokilometrowe pielgrzymki zarówno lądem jak i morzem, całodzienne modły kierowane do osoby Matki Bożej w formie różańca, litanii i innych nabożeństw³⁰.

Godny podkreślenia wydaje się także ten rodzaj kultu, jakim są procesje. Kaszubi swoją postawę kultyczną wyrażają w szczególny sposób częstym i spontanicznym udziałem w tego rodzaju obrzędach religijnych. Jest ich wiele i z różnych okazji, bądź to w celu uczczenia jakiegoś świętego, bądź to z okazji odpustów lub innych uroczystości³¹.

Wymienione tu rodzaje kultu mają charakter bardzo oficjalny. Przewodniczy im kapłan, osoba szczególnie wysoko ceniona w społeczności kaszubskiej. Są jednak i inne rodzaje wyrażania postawy kultycznej, bez udziału kapłana, mające jednak także charakter publiczny i wspólnotowy. I tak tylko dla przykładu można wymienić, że kaszubszy rybacy opisani przez Necla, gromadzą się we wspólnocie danej wioski czy osady oddalonej od kościoła, aby odprawić nabożeństwa majowe. Miejscem sprawowania tego kultu są najczęściej przydrożne krzyże, zwane przez tutejszą ludność „*Bożamęka*” lub figury Matki Bożej³². Należy przy tym podkreślić, że nabożeństwa te w pewnych okresach historii miały dla Kaszubów nie tylko znaczenie kultyczne, ale szczególne znaczenie patriotyczne. Kaszubi w takich chwilach bardziej czuli się Po-

²⁷ Tamże, 6, 85, 133.

²⁸ Tamże, 91, 133.

²⁹ Tamże, 90—95.

³⁰ Tamże, 93.

³¹ Tamże, 70, 176.

³² Tamże, 83.

lakami, mogli się bowiem modlić w swoim ojczyście języku i w nim wielbić Boga. Innymi tego rodzaju nabożeństwami, w których wyraża się postawa kultyczna Kaszubów, są nabożeństwa drogi krzyżowej, różańca³³.

Drugą formą kultu religijnego Kaszubów są religijne przeżycia świąt, obchodzonych zarówno w rodzinie, jak i we wspólnocie danej wioski lub osady. Twórczość literacka Necla pokazuje obrazowo tego rodzaju uroczystości. Zawierają one w sobie elementy religijne jako część składową. Nie chodzi tu już o takie uroczystości, jak Boże Narodzenie, Wielkanoc i inne święta kościelne, które wiązały się z koniecznością uczestnictwa w obrzędzie Mszy św. Są to takie uroczystości rodzinne, jak chrzest, ślub, pogrzeb. Nie do pomyślenia jest, aby obchodzono je bez praktyk religijnych w kościele³⁴.

Uroczystości typowo rybackie, a więc te, które obchodzono już nie tylko w poszczególnych rodzinach, lecz niejednokrotnie w całych wioskach lub osadach, miały także charakter kultowy. I tak dla przykładu maszoperia, to znaczy wspólnota rybacka raz do roku obchodziła swoją uroczystość w święto Trzech Króli. Nazywano ją „maszopska”. Jednym z istotnych elementów tej uroczystości, oprócz zdawania sprawozdania z całorocznej pracy i omówienia planów przyszłych połowów, zabawy i śpiewu, było także przeżycie religijne, któremu z reguły przewodniczył zaproszony kapłan. Postawa kultyczna Kaszubów wyrażała się tu w modlitwie dziękczynnej za dary ubiegłorocznych połowów ze szczególną prośbą o błogosławieństwo na przyszłość³⁵. Podobny charakter miała inna typowo rybacka uroczystość, zwana przez tutejszą ludność „zeszywinami”. Był to dzień, w którym rybacy znosili do szyprów wykonane w zimie liny i części sieci. Potem przystępowali do łączenia ich w całość, następnie zapraszali kapłana, by poświęcił i pobłogosławił niewód i wspólnie modlono się o błogosławieństwo dla maszoperii i jej pracy³⁶.

W powyższych rozważaniach ukazano pierwszy z religijnych aspektów etosu Kaszubów. Polega on zatem zarówno na wierze w Boga jak i na praktykach religijnych. Wiara jako postawa jest nie tylko uznaniem Boga, lecz także ustosunkowaniem się do Niego na gruncie bogactwa doświadczeń życiowych. W praktykach zaś religijnych złożonych z postaw kultycznych wyrażają Kaszubi swój etos, wyróżniony specyficznym kręgiem odniesień swoich postaw względem Boga.

³³ Tamże, 116.

³⁴ Tamże, 70.

³⁵ KZ, 109, 110, 143.

³⁶ Tamże, 111.

Zwarty krąg odniesień religijnych postaw wiary i kultu tworzący religijny aspekt etosu Kaszubów, nie stoi w izolacji do innych ich postaw o charakterze międzyludzkim i społecznym. Owe postawy altruistyczne są w wielu wypadkach warunkowane czynnikiem religijno-wyznaniowym. I to uwarunkowanie stanowi kolejny aspekt religijny etosu Kaszubów, którym obecnie chcemy się zająć.

II. RELIGIJNO-WYZNANIOWE UWARUNKOWANIA ALTRUISTYCZNYCH POSTAW KASZUBÓW

Powszechnie wiadomo, że swoje oddziaływanie na życie poszczególnych ludzi i grup społecznych ma religia. W tym oddziaływaniu szczególne miejsce zajmuje sfera moralnego zachowania człowieka. Przynależność wyznaniowa bowiem warunkuje moralne zachowanie człowieka i całych grup społecznych. Analiza literackiej twórczości Augustyna Necla potwierdza to przekonanie w odniesieniu do Kaszubów. Ich przynależność wyznaniowa, ich religijność znajduje odbicie w etosie nie tylko w formie omówionych powyżej postaw wiary i kultu, lecz także jako czynnik warunkujący altruistyczne ich postawy.

1. Chrześcijański kodeks moralny jako źródło postaw

Religia na ogół dostarcza określonego systemu moralnego, zespołu ocen, norm moralnych. Dla Kaszubów opisywanych przez Necla religia chrześcijańska i nauczanie Kościoła jest źródłem obiektywnego kodeksu moralnego. Ich altruistyczne postawy moralne takie jak sprawiedliwość, miłość, solidarność mają swoje źródło w wyznawanej religii katolickiej. Wśród Kaszubów — bohaterów Necla istnieje przekonanie, że Bóg jest Autorem norm moralnych, całego systemu moralnego, rozumianego w podwójnym znaczeniu: po pierwsze, jako dawca prawa objawionego, przykazań zawartych w Dekalogu, a będących zbiorem najważniejszych norm moralnych, które regulują odniesienie człowieka do Boga, ale także i do człowieka³⁷. Po drugie, jako Autor określonego systemu moralnego ukazanego i objawionego w postaci Jezusa Chrystusa, który przez swoje postępowanie przekazał wiele pouczeń moralnych i stworzył konkretny wzorzec zachowania i odniesienia do ludzi³⁸.

Podkreślenie, że Bóg jest Autorem norm moralnych, łączy się jednocześnie z pojmowaniem Boga jako jedynego Autorytetu w zakresie po-

³⁷ ZP, 27; KSZ, 37.

³⁸ Por. KSZ, 37.

³⁹ Por. ZP, 230; SCH, 71; KSZ, 68.

stępowania. Na podłożu takiej świadomości Kaszubów wyrasta głębokie ich przekonanie, że należy ów system moralny dany przez Boga akceptować i według niego żyć, ponieważ tak nakazuje Bóg³⁹. Stąd też zasady i normy moralne głoszone przez kapłana, w którym Kaszubi widzą przedstawiciela Boga, są przyjmowane przez nich jako obowiązkowe i jako takie spełniane w życiu. Religijny zatem system moralny, związany z przynależnością wyznaniową Kaszubów i przez nich w różnym stopniu zinternalizowany leżał u podstaw takich postaw jak: sprawiedliwość, miłość, solidarność.

2. Wiedza religijna i jej wpływ na postawy moralne

Religijność Kaszubów — bohaterów Necla nie posiada mocnego podłoża intelektualnego. Mimo nauczania doktryny Kościoła w postaci kazań czy innych pouczeń o obiektywnych prawdach wiary, podawanych autorytatywnie i racjonalnie, panuje wśród Kaszubów opisywanych przez Necla dość niska świadomość religijna. Opiera się ona na subiektywnych odczuciach nawiązujących do tradycji, co wyraża się w głębokim i emocjonalnym przywiązaniu do „*wiary ojców*”, przekazywanej „*z pokolenia na pokolenie*” przez środowisko rodzinne i środowisko wspólnoty lokalnej⁴⁰. Stąd zjawisko ignorancji religijnej i błędnych poglądów w tym zakresie nie należało do rzadkości⁴¹. Niemniej posiadają oni pewien zasób wiedzy religijnej, ukazującej im chrześcijański obraz świata, prawdy o tym kim jest człowiek, jakie jest jego pochodzenie i cel życia, jego zależność od Stwórcy⁴². Wiedza religijna o człowieku, świecie, zależność człowieka od Boga rzuca na jakość postaw moralnych Kaszubów, w których wyrażają oni swój stosunek do Boga, człowieka, społeczności, świata natury i kultury. I tak dla przykładu objawiona prawda o człowieku, głoszona przez Kościół, że jest stworzony przez Boga i przeznaczony do wiecznego szczęścia, które będzie jego udziałem w życiu przyszłym, znajduje swoje konkretne odbicie w normowaniu stosunków człowieka do człowieka, bez względu na jego pochodzenie czy zapatrywania wyznaniowe. Bohater Necla tak to wyraża: „...*ludzie muszą być dla siebie dobrzy bez względu na wiarę*”⁴³. Po prostu dlatego, że człowiek jest stworzeniem Bożym, pochodzi w swym istnieniu od Boga.

Możemy zatem powiedzieć, że światopogląd religijny Kaszubów rozumiany jako zespół twierdzeń o całej rzeczywistości, a w szczególności

⁴⁰ Por. KŻ, 184; NRZ, 33; K SZ, 68; SCH, 280.

⁴¹ Por. WP, 142.

⁴² Por. SCH, 71; K SZ, 37.

⁴³ ZP, 30.

o człowieku i jego miejscu w rzeczywistości świata, wpływał na kształtowanie się ich konkretnych postaw moralnych takich jak: sprawiedliwość, miłość, solidarność; na ich poglądy na dobro lub zło moralne; na uznawane przez nich wartości, ideały moralne; na moralną ocenę postępowania ludzi⁴⁴.

W powyższych rozważaniach ukazaliśmy drugi z religijnych aspektów etosu Kaszubów. Wyraża się on w religijno-wyznaniowych warunkowaniach postaw moralnych Kaszubów. Po prostu takie postawy moralne jak: sprawiedliwość, miłość, solidarność, patriotyzm, pracowitość, uczciwość itp. są warunkowane zarówno przyjętym kodeksem moralnym, który niesie ze sobą katolicyzm, jak i zdobytą dzięki przynależności wyznaniowej wiedzą religijną o człowieku, świecie, Bogu. Obecnie należy ukazać jeszcze jeden religijny aspekt etosu Kaszubów jakim są religijne elementy w motywacjach moralnych takiego a nie innego postępowania.

III. ELEMENTY RELIGIJNE W MOTYWACJACH MORALNYCH KASZUBÓW

Kategoryczne treści odkrywanej przez Kaszubów powinności bycia sprawiedliwym, dobrym, uczynnym itp. prowokują do stawiania przez nich pytania: „dlaczego bezwzględnie powinienem?”. Jest to pytanie o racje, czyli motywacje powinności moralnych, stanowiących treść sądów i przekonań a w konsekwencji spełnianych czynów i zajętych postaw moralnych.

W świetle twórczości literackiej Augustyna Necla można mówić o jednym zasadniczym motywie moralnym, o motywie teonomicznym w postaci wiary i posłuszeństwa nakazowi religijnemu. Kaszubi spieszą z pomocą w niebezpieczeństwie życia człowiekowi, pomagają, są wyczuleni na jego potrzeby, darzą szacunkiem współtowarzysza pracy czy też człowieka zupełnie nieznanego, współczują w nieszczęściu⁴⁵. „Czują” powinność takiego zachowania nie dlatego, iż taka postawa przynosi im osobiste szczęście czy konkretną korzyść, ale dlatego, że u podstaw bezpośredniej, wewnętrznej motywacji, jaką jest imperatyw sumienia do bycia godnym człowiekiem w swoim postępowaniu, leży racja religijna⁴⁶. Stanowi ją zawsze poczucie wiary i zawierzenia autoritetowi Boga oraz posłuszeństwo Jego nakazom, przedmiotowo zaś wola Boga objawiona w Jezusie Chrystusie i podana przez Kościół.

⁴⁴ Por. KSZ, 37; ZP, 27; NRZ, 163.

⁴⁵ Por. KSZ, 186, 236; OG, 132, 433; KZ, 245; WN, 57.

⁴⁶ Por. KZ, 184; ZP, 27; KSZ, 37.

Temu poczuciu powinności moralnej czynnego afirmowania wartości człowieka na podstawie religijnych motywów dają oni wyraz w wypowiedziach, że należy każdego człowieka darzyć szacunkiem i miłością, bo tak uczy religia⁴⁷, dotrzymywania słowa danego drugiemu człowiekowi nakazuje wiara⁴⁸, należy miłować bliźniego, bo tak nakazał Jezus Chrystus⁴⁹, drugiemu człowiekowi należy przebaczyć, bó tak nakazuje chrześcijaństwo⁵⁰.

Zasadniczo chodzi zawsze o tę samą motywację, gdy racją nakarmienia głodnego jest przewidziana nagroda nieba⁵¹. Nad rannym nie wolno się znęcać, chociaż jest on wrogiem, bo Bóg na to nie pozwala. Nie wolno zdradzać, bo to jest grzech ciężki⁵². Trzeba każdego człowieka szanować, bo przykazanie mówi, że wszyscy ludzie są sobie równi⁵³.

W tych wszystkich przytoczonych wypowiedziach wyraźnie powtarza się nakaz religijny, który stanowi dla Kaszubów motywację moralną podejmowania lub niepodjęmania czynu. Kaszubski rybak jest świadom, iż określone działanie lub zaniechanie działania zostało niejako „nakazane” przez odpowiedni Autorytet, jakim jest Bóg. Ten zaś Jego nakaz został zawarty w przykazaniach i przez to stał się możliwy do czytania.

Omówiony tu motyw teonomiczny wydaje się stać w pewnej sprzeczności z stosowanym przez niektórych bohaterów Necla motywem autonomicznym jakim jest godność człowieka⁵⁴. Po prostu niekiedy wydaje się, że bohater Necla jest sprawiedliwy, dobry, uczciwy ponieważ człowiek sam w sobie jest racją moralnej powinności. Sprzeczność jest jednak tylko pozorna. Autor bowiem zamiennie ukazuje Kaszubów jak gdyby używających dwóch rodzajów motywacji moralnych, które w gruncie rzeczy wzajemnie się uzupełniają. Bóg bowiem w przekonaniu kaszubskiego rybaka, nakazuje tak a nie inaczej postępować, bo człowiek w swym istnieniu pochodzi od Niego, a tym samym jest określoną wartością sam w sobie⁵⁵. Dlatego racja powinności moralnej w formie nakazu Boga jest jakby uzupełnieniem, potwierdzeniem autorytatywnym tej racji powinności moralnej, jaką jest człowiek w swej godności. Nakaz Boga jest tu jak gdyby tylko przypomnieniem o niej dla tych, którzy ją zgubili, lub do niej w pełni nie dotarli.

⁴⁷ Por. ZP, 27.

⁴⁸ Por. KZ, 184.

⁴⁹ Por. KSZ, 37.

⁵⁰ Por. ZK, 94.

⁵¹ Por. KSZ, 68.

⁵² Por. NRZ, 55.

⁵³ Por. SCH, 55.

⁵⁴ Por. KSZ, 186; WN, 37; OG, 132, 433.

⁵⁵ Por. NRZ, 53; SCH, 71.

W niniejszym punkcie ukazaliśmy jeszcze jeden religijny aspekt etosu Kaszubów. Aspekt ten tworzą religijne elementy w motywacjach moralnych. U podstaw bezpośredniej, wewnętrznej motywacji, jaką jest imperatyw sumienia do bycia godnym człowiekiem w swoim postępowaniu, leży racja religijna.

ZAKOŃCZENIE

Artykuł niniejszy jest próbą ukazania religijnych aspektów etosu Kaszubów w oparciu o literacką twórczość Augustyna Necla. Możemy w zakończeniu powiedzieć, że etos Kaszubów jest etosem religijnym, zarówno w sferze subiektywno-motywacyjnej, jak i w sferze obiektywnej — konkretnych postaw i zachowań względem Boga. Religijność, czy inaczej mówiąc aspekty religijne tak rozumianego etosu polegają nie tylko na wierze religijnej w Boga i świat nadprzyrodzony a także na praktykach religijnych złożonych z postaw kultycznych, lecz także na religijno-wyznaniowych uwarunkowaniach altruistycznych postaw moralnych. Źródłem takich postaw jak: miłość, wierność, sprawiedliwość, solidarność jest zarówno chrześcijański kodeks moralny jak i wiedza religijna o Bogu, człowieku, świecie. Wreszcie religijność etosu Kaszubów wyraża się także w motywacjach moralnego postępowania.